

ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сучасному етапі становлення ринкових відносин в Україні відбувається в складних умовах, що пов'язано з конкурентною боротьбою (не завжди цивілізованою), відсутністю чіткої стратегії економічного розвитку держави, постійною зміною нормативно-правової бази господарювання та іншими чинниками. Тому українським підприємствам задля досягнення успіху в діяльності вкрай необхідно визначати особливості ринкового середовища. Для закладів вищої професійної освіти необхідність дослідження впливу зовнішнього середовища зумовлене особливостями їхнього функціонування, а саме реалізацією, крім загальних для всіх суб'єктів господарювання організаційно-управлінської та фінансово-господарської функцій, ще й навчальних, виховних, наукових та соціальних.

Метою цієї статті є дослідження сучасних підходів щодо визначення поняття «зовнішнє середовище» та діагностика зовнішнього середовища вищих навчальних закладів Луганської області.

Різні аспекти проблематики зовнішнього середовища та його значення щодо здійснення стратегічного менеджменту організації в достатній мірі досліджені в працях зарубіжних (В. Веснін, О. Виханський, М. Лапуста, М. Мескон, О. Наумов, М. Портер, А. Стрикленд, А. Томпсон, Р. Фатхутдінов) та вітчизняних (В. Белашапка, В. Герасимчук, Л. Довгань, Г. Кіндрицька, Н. Куденко, В. Науменко, С. Олійник) учених. Л. Абалкін визначає «зовнішнє середовище» як сукупність факторів, що характеризують оточення в якому відбувається діяльність підприємства [1]. Однак до останнього часу в економічній літературі немає єдиного підходу щодо визначення структури зовнішнього середовища. Деякі економісти всі фактори зовнішнього середовища структурують за ознаками «прямого впливу» та «побічного впливу» [2—5]. До складу факторів прямого впливу вони відносять постачальників, споживачів, конкурентів, трудові ресурси, закони, установи державного регулювання, а до складу факторів побічного впливу — стан економіки, соціально-культурні та політичні зміни, рівень науково-технічного прогресу, національні інтереси, міжнародні політичні та економічні події тощо.

Друга група економістів на чолі з М. Лапустою вважають, що зовнішнє середовище, в якому відбувається економічна діяльність, є «середовищем об'єктивним і діє незалежно від бажань» [6]. До складових зовнішнього середовища вони відносять:

- економічне положення в країні та регіонах;
- політичну ситуацію, що характеризується стабільністю розвитку суспільства та держави;
- правове середовище, що чітко встановлює правила, обов'язки, відповідальність суб'єктів господарської діяльності;
- державне регулювання та підтримка економічних суб'єктів;
- соціально-економічну обстановку, що пов'язана з рівнем платоспроможного попиту населення, рівнем безробіття та іншим;
- культурне середовище, яке зумовлене рівнем освіти населення та забезпечує можливість вільно здійснювати суб'єктам господарювання бізнесову діяльність;
- науково-технічне та технологічне середовище;
- наявність у достатній кількості природних факторів виробництва, необхідних для розвитку визначених видів діяльності;
- фізичне середовище, пов'язане з кліматичними умовами, які впливають на процес функціонування економічних суб'єктів;
- відсутність вияву природних катаклізмів;
- інституційно-організаційне середовище, що свідчить про наявність достатньої кількості організацій, які забезпечують здійснення комерційних операцій, ділових угод, банківського обслуговування тощо.

Наголошуючи на «сприятливості» об'єктивної дії підсистем, М. Лапуста, О. Поршневу, Ю. Старостін та Л. Скамай не конкретизують ступеня впливу їх факторів на макро- та мікрорівнях.

Як «сукупність зовнішніх факторів, з якими суб'єкти економічної діяльності взаємодіють та які повинні враховувати в своїй діяльності», визначає зовнішнє середовище В. Веснін. Дослідник називає його також оточенням, що повинно бути діловим та фоновим [7]. До ділового оточення, на його думку, належать явища, процеси та інститути середовища, з якими економічні суб'єкти безпосередньо взаємодіють і можуть тільки пристосовуватися, бо цілеспрямовано впливати на нього не в змозі: «Політика держави, стан ринку та багато інших обставин більшості організацій не підвладні — їх потрібно приймати до уваги та або підкорятися, або уникати від їх впливу, або намагатися тим чи іншим способом нейтралізувати наслідки» [7].

Найбільш близьким нашому дослідженню з про-

аналізованих поглядів на зовнішнє середовище та його фактори є ствердження Р. Фатхутдінова про те, що «до компонентів зовнішнього середовища відносяться фактори мікро- та макросередовища фірм, інфраструктури регіону, що впливають на якість управлінських рішень» [8]. Він вважає, що фактори макросередовища впливають на діяльність суб'єктів господарювання побічно. До них відносяться міжнародні, політичні, економічні, соціально-демографічні, правові, екологічні, природнокліматичні, науково-технічні та культурні фактори [9]. Підприємства та установи інфраструктури галузей також впливають на цю діяльність опосередковано. До галузей інфраструктури Р. Фатхутдінов відносить: ринкову інфраструктуру, моніторинг навколишнього природного середовища, охорону здоров'я, науку та освіту, культуру, торгівлю, систему громадського харчування, транспорт та зв'язок, приміське сільське господарство, будівництво, житлово-комунальне господарство, побутове обслуговування, промисловість [9].

До факторів прямого впливу зовнішнього середовища вчений відносить постачальників сировини, матеріалів, інформації та інших ресурсів; споживачів товарів; конкурентів; контактні аудиторії, маркетингових посередників; законодавство по оподаткуванню та зовнішньоекономічній діяльності.

Таким чином, основу зовнішнього середовища в якому відбувається діяльність суб'єктів господарювання складають ієрархічні рівні підсистем, яким властивий свій визначений перелік факторів прямого та побічно впливу. Одні й ті самі фактори для різних суб'єктів господарювання будуть мати різне значення, а значить по-різному відбиватися у професійній діяльності економіста. Дослідження різних підходів науковців дозволяє класифікувати фактори зовнішнього середовища на політичні, економічні, ринкові, науково-технічні, соціальні, екологічні та правові фактори.

Слід також зазначити, що для різних підсистем буде властивим перехід факторів з класу прямого впливу в клас побічного. Але існують фактори, що є загальними для всіх суб'єктів господарювання. Вони ніколи не будуть редукувати, їх поділ на фактори прямого та побічного впливу є умовним і залежить від можливості суб'єкта економічної діяльності впливати на них. Вплив же самих факторів на суб'єкти інфраструктури всіх рівнів є одночасним. Тому доцільно класифікувати фактори зовнішнього середовища, які відбиваються на діяльності суб'єктів господарювання, на групи загальних та структурних факторів.

Щодо діяльності суб'єктів господарювання можна виділити п'ять ієрархічних інфраструктур і відповідного до них зовнішнього середовища, а саме: міжнародну, загальнодержавну, регіональну, обласну та місцеву. Необхідно відзначити, що поділ на ці підсистеми проведено не за адміністративно-територіальним поділом, а з еко-

номічної точки зору. Економічне районування або визначення економічного регіону базується на синтезі явищ природи, розселення, праці і міграції населення, господарства, науки, культури і освіти. Районування відбиває територіальну диференціацію господарства на основі системи територіального поділу праці [10], що призводить до необхідності виділення в системі зовнішнього середовища й регіональної ланки. На рис. 1 показано редукування структурних факторів зовнішнього середовища при переході через системи інфраструктур різних рівнів управління у напрямках «знизу-вверх» та «зверху-вниз», а також одночасний вплив на всі суб'єкти господарської діяльності загальних факторів. Структурні фактори між близькими рівнями здійснюють прямий вплив, між віддаленими — побічний вплив на суб'єкти відповідних рівнів інфраструктури. Структурні фактори — це результат діяльності суб'єктів інфраструктур ієрархії підсистем системи управління. Тому зовнішнє середовище, що є оточенням цих підсистем, являє собою продукт діалектичної взаємодії суб'єктів інфраструктур.

Взагалі інфраструктура ринку — це установи, фірми, компанії всіх видів власності, які забезпечують взаємодію між суб'єктами ринкових відносин. Кожному рівню управління відповідає свій склад суб'єктів, тобто своя інфраструктура. Розглянемо на прикладі Луганської області склад обласного рівня управління, що є типовим для всіх областей України.

Інфраструктура обласного рівня системи управління суб'єктами господарської діяльності (у тому числі й закладів вищої освіти) включає в себе такі галузі:

- галузь інфраструктури товарного ринку: територіальне управління по антимонопольній політиці, Комітет по підтримці підприємництва, Управління контролю за цінами, Управління по економіці обласної адміністрації та інші органи державного регулювання ринку; підприємства оптової та роздрібної торгівлі; аукціони; ярмарки; товарні біржі; торгово-промислова палата; інформаційно-консультаційні фірми; органи державного правопорядку та контролю; партнери, постачальники ресурсів та споживачі;

- галузь інфраструктури фінансового ринку: банки, лізингові та страхові компанії; фондова біржа; інвестиційні компанії, аудиторські фірми; кредитні спілки та інші кредитно-фінансові установи.

- галузь інфраструктури ринку праці: обласне управління зайнятості населення; кадрові агенції; навчальні заклади по підготовці та перепідготовці кадрів тощо;

- спілки, асоціації, ради, комітети та громадські організації по підтримці та розвитку підприємництва, промисловості, сільського господарства;

- заклади охорони здоров'я, науки, освіти і культури;

- підприємства громадського харчування та житлово-комунальних послуг;

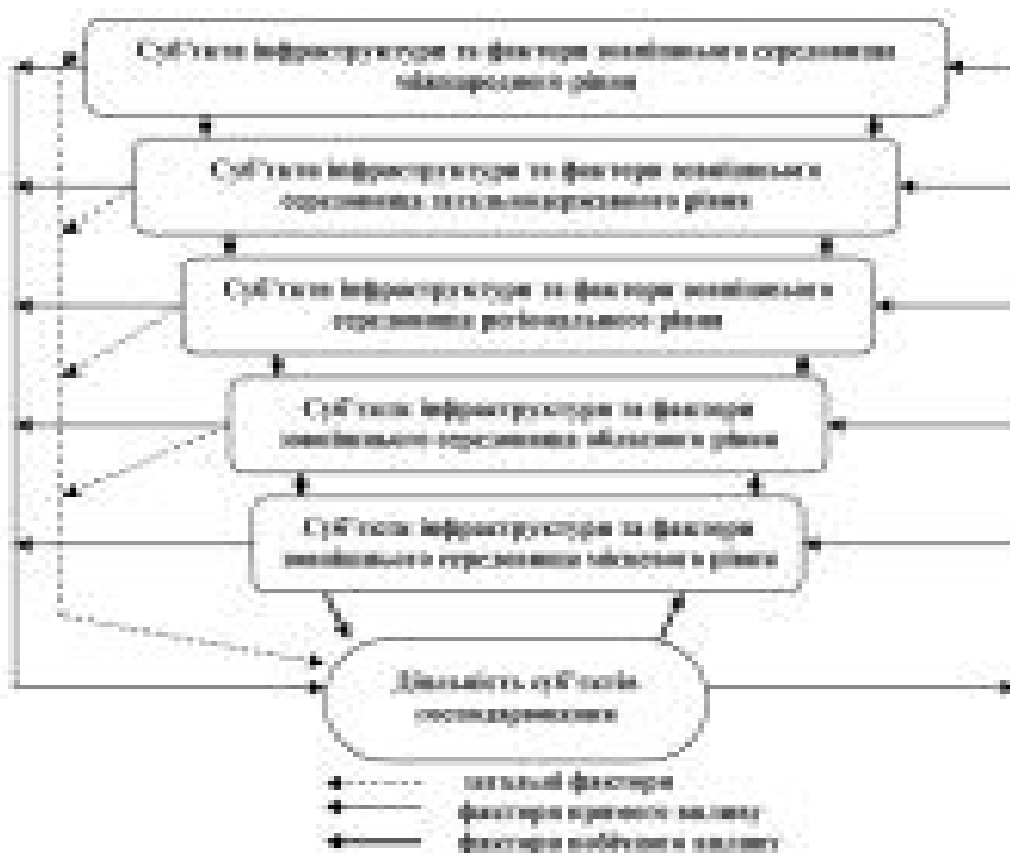

Рис. 1. Схема впливу факторів зовнішнього середовища на діяльність ВНЗ

- підприємства обласного сільського господарства, промисловості, транспорту та зв'язку;
- підприємства засобів масової інформації;
- підприємства та установи природоохоронного, санітарно-епідеміологічного та технічного нагляду.

Суб'єкти названих галузей є основними генераторами структурних факторів зовнішнього середовища для місцевого та обласного рівня управління суб'єктами господарської діяльності. На регіональному та загальнодержавному рівні ці фактори враховуються як елемент зворотного зв'язку регіонального та державного управління. Серед факторів даних рівнів ВНЗ повинні першочергово враховувати кількісний та якісний склад потенційних споживачів освітніх послуг Луганщини, напрямки соціально-економічного розвитку області, стан ринку праці, ринок конкурентів серед аналогічних закладів освіти, можливість покращення якісного рівня професорсько-викладацького складу за рахунок науковців області.

Для закладів вищої освіти Луганської області важливий вплив мають суб'єкти інфраструктури та фактори зовнішнього середовища регіонального, загальнодержавного та міжнародного рівня. На регіональному рівні такий вплив характеризується входженням Луганської області до складу старопромислового Донецького регіону, який характеризується найвищим природ-

но-ресурсним потенціалом, що відбивається на напрямках професійної підготовки студентів у ВНЗ, обсягу набору, особливостях змісту навчання, подальшому працевлаштуванні молодих фахівців, можливостей закладів вищої освіти залучати у найбільшому обсязі інші джерела фінансування, крім бюджетних тощо.

Загальнодержавний рівень впливає на діяльність ВНЗ завдяки функціонуванню системи управління вищою професійною освітою, до якої входять Міністерство освіти і науки України, Вища атестаційна комісія, Національна академія наук України, Академія педагогічних наук, науково-дослідницькі інститути, науково-методичні центри та навчально-методичні об'єднання. Значний вплив має діяльність таких елементів системи управління суб'єктами господарської діяльності, як Кабінет міністрів України, Міністерство фінансів та Міністерство у справах сім'ї та молоді, що визначають напрямки соціально-економічного розвитку країни, обсяги фінансування, політику держави відносно професійної освіти та підтримки молоді тощо. Нами проведено дослідження впливу факторів зовнішнього середовища даного рівня на діяльність ВНЗ, для чого було сформовано групу з 15 експертів — управлінців закладів вищої освіти Луганської області (ректори, проректори, директори інститутів, декани факультетів, го-

**Оцінювання впливу факторів зовнішнього середовища
загальнодержавного рівня на діяльність ВНЗ Луганської області**

Найменування функцій діяльності ВНЗ	Значущість факторів, серед. бал						
	Політичні	Економічні	Ринкові	Науково-технічні	Соціальні	Екологічні	Правові
1	2	3	4	5	6	7	8
Організаційно-управлінська	1,76	2,85	2,49	2,38	2,32	1,1	2,59
Фінансово-господарська	2,52	2,73	3,10	0,71	0,24	1,15	1,14
Науково-педагогічна	0,05	1,18	1,15	2,79	1,95	0,47	1,09

ловні бухгалтери), які мають досвід управлінської діяльності у ВНЗ не менше 5 років. Вибір кількості експертів зроблений на підставі правила, яке покладене в основу формування наукових і дисертаційних рад, комісій фахівців та інших, а саме: вимог репрезентативності групи, що складається з N експертів, і прийняття рішень по чисельності m подій, яке можна подати як $N \geq m$. Враховуючи, що аналізується вплив зовнішніх факторів відносно організаційно-управлінської, фінансово-господарської та науково-педагогічної діяльності ВНЗ, потрібно погодитися з тим, що $N_e = 15$ буде достатнім для оцінки трьох подій: $15 = N \geq m = 3$.

Обробка результатів оцінки економістами впливу факторів зовнішнього середовища на господарську діяльність ВНЗ представила такі середні показники (табл. 1).

Аналіз результатів проведеного дослідження дозволяє зробити висновки, що найбільший вплив на діяльність ВНЗ ринкові (2,79), науково-технічні (2,79) та правові (2,59) фактори зовнішнього середовища загальнодержавного рівня. Крім того, експерти в усному обговоренні проблеми зазначали, що в останній час діяльність вищої школи все більше попадає під вплив політичних факторів, зумовлених нестабільною політичною ситуацією в Україні.

Зовнішнє середовище міжнародного рівня для діяльності вищих навчальних закладів Луганської області має не останнє місце, оскільки серед контингенту іноземні студенти складають за окремими спеціальностями до 20%. У цьому контексті важливим є наявність ратифікованих угод між країнами, громадяни яких навчаються у ВНЗ Луганської області та України, науково-технічне та педагогічне визнання вагомості отриманих молодими фахівцями дипломів на міжнародному рівні, можливість органів влади та закладів вищої освіти забезпечити соціалізацію іноземних студентів у новому середовищі тощо. Тобто,

на даному рівні підвищується вплив правових, політичних та соціальних факторів зовнішнього середовища.

Таким чином, результати нашого дослідження дозволяють зробити висновок, що ВНЗ як суб'єкт господарювання постійно повинен здійснювати задля якісного виконання своєї основної функції — професійної підготовки кадрів — аналіз зовнішнього середовища, оскільки на кожному рівні середовища активізують свій вплив різноманітні, притаманні тільки даному рівню фактори.

У зв'язку з цим виникають такі практичні питання щодо впливу факторів зовнішнього середовища на процес ціноутворення освітніх послуг, залучення різних джерел фінансування господарської діяльності ВНЗ, що безперечно є напрямками майбутніх досліджень.

Література

1. **Экономическая** энциклопедия / [гл. ред. Л. И. Абалкин]. — М., 1999. — 696 с.
2. **Беляев В. А.** Системология организации / В. А. Беляев, Э. М. Коротков. — М., 2000. — 348 с.
3. **Менеджмент** организаций : учеб. пособ. / Румянцева З. П., Саломатин Н. А., Акбердин Р. З. и др. — М., 1995. — 424 с.
4. **Мескон М. Х.** Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури; пер. с англ. — М., 1992. — 814 с.
5. **Нємцов В. Д.** Стратегічний менеджмент / В. Д. Нємцов, Л. Є. Довгань. — К., 2001. — 316 с.
6. **Предпринимательство** : учеб. / под ред. М. Г. Лапусты. — М., 2000. — 412 с.
7. **Веснин В. Р.** Основы менеджмента / В. Р. Веснин. — М., 1999. — 388 с.
8. **Фатхутдинов Р. А.** Стратегический менеджмент / Р. А. Фатхутдинов. — М., 1998. — 612 с.
9. **Фатхутдинов Р. А.** Система менеджмента : учеб.-практ. пособ. / Р. А. Фатхутдинов. — 2-е изд. — М., 1997. — 524 с.
10. **Іщук С. І.** Розміщення продуктивних сил (Теорія, методика, практика) / С. І. Іщук. — К., 2001. — 464 с.